

FÜGGELÉK

KÖNYVTÁRHASZNÁLATI KISLEXIKON

adatbázis

Adatmezőkből álló rekordok (→) rendezett halma. Logikai szerkezettel rendelkező, információk tárolására és visszakeresésére szolgáló számítógépes adatállomány. A könyvtárban leggyakrabban számítógépes katalógusként (→) találkozhatsz vele, ahol a rekord (→) a „katalóguscédula”, az adatmezők (→) pedig annak egyes különálló adatai (pl. szerző, cím stb.).

adatmező

A számítógépes adatbázisok (→) egyes rekordjainak (→) kisebb részei, amelyek az egyes különálló adatok tárolására szolgálnak. Könyvtárakban egy-egy adatmező vonatkozik pl. a szerzőre, a címre, a tárgyszóra stb.

audiovizuális dokumentum

Azon dokumentumok összefoglaló neve, amelyek hangfelvételt és/vagy mozgóképanyagot tartalmaznak, tekintet nélkül hordozó anyagukra.

betűrendi jel

A szakrendben elhelyezett könyvanyag esetében az adott szakrendi jelzeten (→) belül jelzi a könyv pontos helyét.

bibliográfia

Egy adott témában fontos dokumentumok (→) címeit rendszerezően tartalmazó jegyzék. Szakirodalom-jegyzéknek is mondjuk. A görög biblos és graphia szavakból = könyveket leírni, összeírni.

böngésző program

Hálózati számítógépes program az Interneten (→) a WorldWide Web (→) szolgáltatások megtekintéséhez; tulajdonképpen egy HTML (→) típusú file-nezegető (pl. Netscape, Internet Explorer).

CD (zenei)

Csak hangot tartalmazó, lézerefénnyel lejátszott (optikai) lemez, a CD-ROM (→) és egyéb számítógépes CD-k (→) elődje.

CD-ROM

(Compact Disc Read-Only Memory) [ejtsd magyarosan: cé dé rom] {magyar fordításban: csak olvasható kompakt lemezes tároló} Mintegy 650 megabájt kapacitású, 12 cm átmérőjű, csak olvasható, számítógépes állományokat tartalmazó szabványos, lézerefénnyel olvasható lemez.

copyright lásd szerzői jog

csonkolás

Az a technika, amikor szöveges adatbázisokban való keresésnél a keresett szónak csak egy részletét írjuk be, és egy speciális karakterrel (pl. * vagy ?) jelezzük, hogy a szó nem teljes.

A legtöbb rendszer tudja kezelni a jobbról csonkolt szavakat (a szó elejét adjuk meg), némelyik a balról csonkoltat is (a szó végét adjuk meg). Ha pl. az iskol* csonkolt formával keresünk, akkor lekérdezi az iskolával kapcsolatos valamennyi adatot, mintha az iskola szó minden lehetséges ragozott alakját beírtuk volna.

A magyar nyelvben, annak ragozó, illetve végződéseket nagy számban használó volta miatt különösen használatos mód a keresésekben.

Lásd még: joker

digitális

Könyvtári szempontból egy hagyományos adathordozón (papír, film, hang- és videoszalag stb.) levő információ számítógépre vitele valamilyen speciális eszközzel (képeolvasó szkennel, hang- és videokártya stb.); a rajtuk levő hagyományos jelek számjegyekké (digit) alakítása.

dokumentum

Az ismerethordozók általános, összefoglaló neve. A klasszikus ismerethordozókon kívül (könyv →, folyóirat → stb.), beletartoznak az audiovizuális hordozók (→) csakúgy, mint az elektronikusak (→).

DVD

A Digital Video Disc (digitális videó lemez), eredetileg Digital Versatile Disc (sokoldalú digitális lemez) kifejezés rövidítése, az optikai lemezes tárolótechnológia következő generációja. Tulajdonképpen ez egy nagyobb, gyorsabb CD, amely képes a televíziós adásnál lényegesen jobb minőségű videót, CD-nél jobb minőségű hangot, és a CD-ROM többszörösét kitevő mennyiségű számítógépes adatokat tárolni. Jelenleg a filmek és videó anyagok forgalmazása területén a leggyakoribb. Elterjedését segíti, hogy egyre olcsóbb a számítógépbe szerelhető és az asztali lejátszó készülék is, s ezek kompatibilisek a régebbi CD-ROM, ill. zenei CD formátumokkal.

Egyetemes Tizedes Osztályozás (ETO)

Az ismereteket és hordozóikat rendszerező könyvtári módszer, amelyet a tizedes számok alapján alakítottak ki. Tíz nagy csoportba sorolja a tudományokat, s mindegyiken belül tíz osztály, azokon belül tíz alosztály stb. hozható létre. A számítógépes könyvtári feldolgozás elterjedésével egyre inkább háttérbe szorul a gyakorlati jelentősége.

ékírás

A sumérok által a Kr. e. IV. évezredben feltalált írásmód, ahol a nedves agyagba háromszög alakú náddal rögzítették az információkat. Eleinte a képiráshoz (→) hasonló volt, mert ábrázolni is próbálta az adott tárgyakat, fogalmakat, később a külalak egyre elvontabb lett, a betűírás felé közelített.

elektronikus vagy digitális könyvtár

Számítógépes (digitális →) formában tárolt könyvtári jellegű dokumentumgyűjtemény, illetve egy hagyományos könyvtár gyűjteményének elektronikus dokumentumokból (→) álló része, amely ma már többnyire elérhető távolról is, az interneten (→) keresztül.

elektronikus dokumentum

A dokumentumok (→) közül azokat tekintjük elektronikusoknak, amelyek tartalmuktól függetlenül digitális (→) formában hordozzák az információt. Ide tartozhat a CD-ROM (→), de az egyszerű számítógépes file (→) is.

enciklopédia

Az ismereteket átfogó címszavakban közlő speciális vagy általános kézikönyv, ahol a szócikkek lehetnek betűrendi besorolásúak és tematikusak is.

file

[ejtsd: fájl] {magyarul: állomány, file, fájl} Háttértárolón (pl. mágneslemezen) tárolt számítógépes állomány. Egy bizonyos típusú (szöveg, kép, program, adatbázis stb.) és egyetlen egy-

séggként kezelt, saját névvel rendelkező digitális információhalmaz.

folyóirat

Rendszeres időszakonként (általában havonta, kéthavonta) megjelenő sajtótermék, amely valamely téma vagy szakterület szellemi termékeit, illetve híreit közli.

gépesített kölcsönzés

A modern könyvtárakban nem csupán a könyvek adatait tartják nyilván számítógépes katalógusban (→), hanem az olvasókéit is. A két adatbázis (→) a könyveken és az olvasók kártyáján lévő vonalkód (→) segítségével pillanatok alatt összekapcsolható, s a határidő, tartozás stb. problémáit ettől kezdve a rendszer automatikusan nyilvántartja.

helyrajzi szám

A szakrendi jelzet (→) és a betűrendi jelzet (→) együttes alkalmazása a dokumentumok (→) szabadpolcos rendszerben (→) való elhelyezésénél, hogy azok könnyen előkereshetők és visszazsírozhatók legyenek.

hieroglifa

Az ókori egyiptomiak által széles körben használt igen fejlett képirás (→), ahol az egyes jelek már elvont tartalmakat is hordoztak.

hipertext

[az angol hypertext, ejtsd: hájpörtekszt szóból] {magyarul: hipertext, hiperszöveg, hálósöveg} Olyan (számítógépen tárolt) szöveg, melynek egyes pontjairól mutatók vannak a szöveg más pontjaira vagy más szövegekre. A hipertext olvasói ezeket a mutatókat követve kedvük szerint, különböző sorrendben haladhatnak a szöveg(ek)ben. A számítógépes hipertextek esetében a mutatók követését és az eligazodást egy speciális szoftver, pl. böngésző (→) segíti. Az internet (→) mai formájában ilyen hipertext (HTML →) dokumentumokra (→) épül.

hivatkozás

A szerzői jog (→) tiszteletben tartásával jelezzük, melyik ismereteket honnan szereztük. Leggyakoribb formája a lábjegyzet vagy irodalomjegyzék formájában történő utalás.

honlap lásd nyitólap**HTML**

(HyperText Markup Language) [ejtsd: éts tí em el vagy magyarosan: há té em el] {magyar fordításban: hipertext jelölő nyelv} Az interneten (→) jellemző hipertextes (→) oldalainak leírására szolgáló szabványos nyelv,

amelynek segítségével szövegeket, képeket, sőt hangokat és mozgóképeket is tárolhatunk. A HTML nyelven írt állományokat általában WWW (→) szerverekkel (→) szolgáltatják és böngészőkkel (→) jelenítik meg.

időszaki kiadványok

A rendszeres időszakonként megjelenő sajtótermékek összefoglaló neve (→ folyóirat, → újság).

iniciálé

A kódexekben (→) és a korai könyvekben a többinél jóval nagyobb, díszített (hasábot, fejezetet, illetve bekezdést bevezető) kezdőbetű neve a latin initium = kezdet szóból.

integrált könyvtári rendszer

A könyvtári munkafolyamatok (beszerzés, feldolgozás, kölcsönzés stb.) nagy részét vagy teljes egészét segítő, automatizáló szoftverrendszer. Jellemzően egymással együttműködő modulokból áll. A felhasználók ebből leggyakrabban a számítógépes katalógussal (→) és a gépesített kölcsönzéssel (→) találkoznak csak.

interaktív

Olyan számítógépes alkalmazás, amelynek jellemző eleme, hogy a felhasználó és a számítógépes rendszer kölcsönös együttműködését, az ember aktív közreműködését tételezi fel. Az interneten és a CD-ROM-ok világában általánosan elterjedt.

internet

Az amerikai hadügyminisztérium kísérleti hálózataából kinőtt, egymással szabványok szerint kommunikáló helyi hálózatokból és önálló számítógépekből álló világméretű hálózat. Az internet ma már nyilvános világhálózatnak is tekinthető, mert magába olvasztott lényegileg minden korábbi hálózati információs rendszert. A bekapcsolt gépek és az azokat használó emberek száma ma már csak tízmilliókban mérhető.

ISBN

(International Standard Book Number) {magyarul: nemzetközi szabványos könyvazonosító szám} A könyvek egyedi azonosítására szolgáló, nemzetközileg használatos kódszám.

ISSN

(International Standard Serial Number) {magyarul: nemzetközi szabványos időszaki kiadványazonosító szám} Az időszaki kiadványok egyedi azonosítására szolgáló nemzetközileg használatos kódszám.

joker

[ejtsd: dzsóker] Az adatbázisokban (→) való keresésnél, illetve egyes számítógépes programok-

nál használható speciális jel (pl. * vagy ?), amely-lyel egy vagy több karaktert (betűt vagy számot) helyettesíthetünk, azt jelezve vele, hogy ott bármilyen betű vagy szám állhat.

katalógus

A könyvtári szóhasználatban a dokumentumok (→) sokoldalú visszakereshetőségét biztosító rendszer, amely régebben listák, majd cédulák formájában, újabban számítógépes katalógusként (→) működik.

képirás

A legősibb írásmódok egyike, mikor a dolgokat (általában vázlatos) képükkel ábrázolták. Speciális, igen fejlett fajtája az egyiptomiak által használt hieroglifa (→).

kézikönyv

Az egyes tárgykörök, szakterületek átfogó eligazító könyveinek általános neve, ide tartoznak a lexikonok (→) és az enciklopédiák (→) is.

kézikönyvtár

Az adott könyvtár lehetőségeihez képest a legfontosabb kézikönyvek (→) kiemelt gyűjtőhelye, legtöbbször ezek nem kölcsönözhetők.

kéziratos dokumentum

A dokumentumok (→) speciális, nem sokszorosított, illetve nem terjesztett fajtája. Általában kézzel írottak, de a modern korban már készülhetnek írógéppel vagy éppen számítógéppel is.

képi dokumentum

A dokumentumoknak (→) az a fajtája, amely elsősorban kép vagy rajz formájában hordozza az információt (pl. fotó, képeslap).

kódex

A kézzel írott könyvek összefoglaló neve. Jellegetes korszakuk a könyvnyomtatás előtti középkor volt. Kezdetben a pergamen (→) lapokat fatáblák közé tették, s innen kapta nevét (a latin caudex = fatábla szóból)

kolofon

A különféle dokumentumok (→) – általában – végén található záradék, amely a közreműködők, a kiadó stb. adatait tartalmazza.

korvina

Hunyadi Mátyás messze földön híres könyvtárának nagyon szép kivitelű kódexei (→), amelyek a család latin nevéből, a Corvinusból (corvus = holló) kapták elnevezésüket. Ma már többségük elveszett vagy szétszóródott a világ-

ban, így nagyon nagy könyvritkaságnak számítanak és igen értékesek.

kötelezpéldány

A középkor vége óta ismert jog, amely egy vagy több fontos könyvtár számára biztosítja, hogy kötelező érvénnyel megkapja az előállítótól az adott dokumentumot (→). Legfontosabb szerepe, hogy így egy nemzet, egy nyelv stb. teljes dokumentumtermését nyilvántartják (regisztrálják), ill. lehetőség szerint az összes dokumentum (→) az utókor számára elérhető marad.

lexikon

Az ismerteket mindig betűrendbe szedett rövid címszavakban tárgyaló általános vagy speciális kézikönyv (→).

logikai vagy Boole-operátorok

Számítógépes adatbázisoknál (→) az egyes kereső kifejezések közötti kapcsolatot leíró műveleti jelek. Meghatározható velük a keresett szavaknak megfelelő találati halmazok átfedő (közös) része (AND [és] művelet) vagy összessége (OR [vagy] művelet), illetve az egyik kifejezést tartalmazó és a másikat kizáró részhalmaz (NOT [nem] művelet).

miniatura

A kódexek (→) lapjait díszítő, viszonylag kisméretű, kézi festésű képek neve.

multimédia

A szöveg mellett álló- és/vagy mozgóképet, animációt, hangot is tartalmazó számítógépes szoftver vagy információforrás, illetve ilyenek kezelésére, átvitelére alkalmas eszköz jelzője.

nyitólap

[az angol homepage ejtsd: hópédzs szóból] {magyarul még: honlap, címlap, ottlap(?), címloldal}

Egy intézmény vagy magánszemély internetes (→) területének kezdő vagy fő oldala, mely rendszerint az ott található információk valamiféle tartalomjegyzékét is jelenti. A nyitólap, honlap rendszerint tulajdonosának bemutatását és/vagy szolgáltatásait tartalmazza, és gyakran kiindulópontként is szolgál számára az interneten (→) való eligazodáshoz.

nyomtatott dokumentum

A dokumentumoknak (→) azon fajtái, amelyeket valamilyen technikával nagyobb példányszámban sokszorosítottak, s terjesztésre szántak. Ide tartozik elsősorban a könyv, a folyóirat (→) és az újság (→).

online

[ejtsd: on'lájn] {magyarul: hálózati, hálózatos, vonalban levő, online}

Közvetlen hálózati összeköttetést jelentő működés jelzője (pl. távoli adatbázisban (→) való keresés). Általánosabb értelemben is használják mindenféle, hálózaton végezhető tevékenység vagy azon keresztül elérhető szolgáltatás jellemzésére.

ősnymtatvány

A könyvnyomtatás első félszáz évében készült könyvek neve. Ezek inkább még a kódexekhez (→) hasonlítottak, semmint a mai könyvekhez.

papirusztekercs

Az egyiptomi sásféléből, a papiruszból bonyolult eljárással készítették írásra alkalmas anyagot, amit aztán feltekerve tároltak.

pergamen

Finoman kidolgozott állatbőr, amelyet kezdetben a papiruszhoz (→) hasonlóan, azt utánózva tekercsekben, később hajtogatott lapokban tároltak. A kódexek (→) jelentős része is erre az anyagra íródott. Nevét Pergamon városáról kapta.

referátum

(1) Valamely dokumentum (→) tartalmáról szóló, annak lényeges állításait röviden összefoglaló tájékoztató. Általában folyóiratszerű gyűjteményes formában jelennek meg, tartalmilag egyes tudományágakhoz kötődve. A tudósok így könnyen tájékozódhatnak, hogy érdemes-e megszerzniük az eredeti dokumentumot (→).

(2) Hasonlóan nevezzük, amikor valaki beszámol olvasmányából, pl. előzetes készülés után az órán.

segédkönyvtár lásd **kézikönyvtár**

szabadpolcos rendszer

A zárt raktári renddel (→) ellentétben kialakított könyvtári rend, ahol minden dokumentum (→) nyilvánosan megtekinthető, kézbe vehető. A dokumentumok (→) elhelyezése tematikus, a visszakereshetőséget a szakrendi jelzet (→) biztosítja.

szakrendi jelzet

A dokumentumon található, annak tartalmi besorolására utaló jel, legtöbbször az ETO-számból (→) kialakítva.

számítógépes katalógus

Könyvtárak távolról, hálózaton (általában ingyenesen) elérhető számítógépes katalógusa (→). Rendszerint egy integrált könyvtári rendszer (→) a „nagyközönségnek” szánt modulja. A könyvtári katalóguson kívül esetleg más adatbázisokat

(→) és online (→) szolgáltatásokat is tartalmazhat. Idegen rövidítéssel OPAC-nak [Open Public Access Catalog {magyarul kb.: nyilvánosan elérhető katalógus} ejtsd: opak] is mondják.

szervezői betűrendes katalógus

A könyvtári katalógusok (→) azon fajtája, amikor a dokumentumokat (→) a rendszer szerzőik betűrendjében sorolja föl.

rekord

A számítógépes adatbázisok (→) egyik alapegysége: önállóan kezelhető, logikailag összetartozó adatmezők (→) együttese (pl. egy könyv adatai, amelyeket a hagyományos katalóguscéduláról vittek be az adatbázisba →).

szerver

[az angol server {kiszolgáló}, ejtsd: szörvő szóból] {magyarul: szerver(program), kiszolgáló (program)} A hálózati szolgáltatásoknak a szolgáltató oldalán található része. A felhasználók programjai a szolgáltató gépen működő programokkal veszik fel a kapcsolatot, melyek elküldik nekik a kért adatokat, állományokat. Tipikus példája, amikor az interneten (→) a böngészőnkkel (→) kapcsolatba lépünk egy másik programmal egy távoli gépen, hogy információkat töltsünk le róla. A szerver szó jelentheti magát a szolgáltató gépet is.

szervezői jog

A szellemi alkotások, így az azokat őrző dokumentumok (→) megvásárláskor nem kerülnek teljes mértékben birtokunkba, vagyis a bennük szereplő ismeretanyaggal, tudással kapcsolatban kötelezettségeink vannak. Ez azt jelenti, hogy nem másolhatjuk azokat szabadon, s hivatkozás (→) nélkül nem is hasznosíthatjuk a bennük foglaltakat. A szerzői jog a dokumentumok (→) létrehozóinak ezen különleges viszonyát tárgyalja. Hogy kit illet meg az adott mű esetében ez a jog, ezt jelöli az angol copyright (jogtulajdonos) szó, ill. jele a körbezárt „C”: ©.

szótár

Egy nyelv szóincsét vagy annak egy részét betűrendes formában bemutató kézikönyv (→). Az egynyelvű változat a szavakat saját nyelvén magyarázza (pl. értelmező szótár), míg a két-nyelvű, vagy többnyelvű szótárak a nyelvtanulást ill. a fordítást segítik.

tárgyszókatalógus

A könyvtári katalógusok (→) azon fajtája, amelyik a dokumentumokat (→) a könyvtárosok által adott tartalmi ismérvek (tárgyszavak) betűrendjében sorolja föl.

terminál

A hálózati számítógépek (h)őskorában így hívták azokat a céleszközöket, amelyekkel a nagyszámítógépekhez hálózaton keresztül csatlakozni lehetett. Ma már általában egyszerű PC-ket használnak erre is. Funkciójuk, hogy a számítógépes hálózaton keresztül egy vagy több szervergéppel (→) kapcsolatba tudjunk kerülni. A könyvtárakban nyilvánosan kirakott, katalógusok (→) és más adatbázisok (→) elérésére használható gépeket is termináloknak nevezik.

újság

Más néven: napilap, hírlap. Szabályos időközökben, rendszerint naponta megjelenő sajtótermék, amely elsősorban a napi politikai, társadalmi, gazdasági élet eseményeit közli, jellegzetesen hírek és kommentárok formájában.

URL

(Uniform Resource Locator) [ejtsd: jú ár el vagy magyarosan: ú er el] {magyar fordításban: egy- séges (információ)forrás (meg)határozó} Szabványos jelölésrendszer különböző típusú internet (→) információforrások helyének meghatározására. Az URL címek általában a forrás típusát, a szolgáltató gép vagy a szolgáltatás nevét, és esetleg egy állomány vagy alkönyvtár elérési útját tartalmazza. Pl. szabályosan az Országos Széchényi Könyvtár honlapjának (→) címét így adjuk meg: URL: <http://www.oszk.hu>.

vonalkód

Az élet minden területén használt, szabványos párhuzamos vonalakból álló kódrendszer, amelynek segítségével speciális leolvasóval gyorsan be lehet azonosítani egy árucikket, egy könyvet stb. a megfelelő adatbázisba (→).

World Wide Web

(WWW, W3, Web) [angol, ejtsd: vörld vájd veb] {magyar fordításban: világméretű háló} Hipertext (→) kapcsolatokra épülő internetes (→) szolgáltatás szöveges vagy multimédia (→) információk terjesztéséhez, illetve a hálózati információforrások böngészéséhez. A WWW állományok általában HTML (→) formátumban vannak, és szerverek (→) szolgáltatják őket.

zárt raktári rend

Régebbi vagy nagyon nagy állománnyal rendelkező könyvtárak állománykezelési módja, ahol a dokumentumok (→) nem szabadon elérhetők (mint a szabadpolcos rendszerben →), hanem többnyire csak a katalógusokon (→) keresztül. A könyveket ilyenkor beszerzési, vagy más praktikus rendben helyezik el egy zárt raktárba.